

УДК 330.34:332

Л. О. Мармуль,
д. е. н., професор, професор кафедри економіки,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав
ORCID ID: 0000-0002-5589-9338

Л. Ю. Леваєва,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав
ORCID ID: 0000-0003-0697-2700

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.17—18.5

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

L. Marmul,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Economics,
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav

L. Levaieva,
PhD in Economics, Assistant Professor, Assistant Professor of the Department of Economics,
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav

METHODOLOGICAL BASES OF STRUCTURAL MODERNIZATION OF THE REGIONAL ECONOMY

У статті визначено зміст поняття структурної модернізації регіональної економіки. Виявлено основні проблеми та чинники її здійснення, у т.ч. глобального характеру. Узагальнено існуючі методологічні підходи щодо її розуміння та здійснення: системний, територіальний, процесний, інноваційний. Обґрунтовано, що окремо вони відображають певні сторони (аспекти) структурної модернізації, тому найбільш ефективним буде їх комплексне застосування. Також вказано, що модернізація має стосуватися всієї структурних підсистем або ланок соціально-економічної системи регіону. Управління структурною модернізацією має враховувати інтереси суспільних груп та використовувати певні принципи здійснення. Наукові пошуки сприяли розумінню досліджуваної дефініції, де під поняттям "структурна модернізація регіональної економіки" розуміємо процес становлення, переходу до нових форм регіонального розвитку або руху до модерних типів регіонального устрою. Це полягає у відображенні системи взаємодії між регіонами та державними центральними органами і супроводжується якісними та кількісними трансформаційними змінами регіональної суспільно-економічної системи та її підсистем — природно-ресурсної, виробничо-господарської, поселенської, соціокультурної, організаційно-управлінської.

The article defines the content of the concept of structural modernization of the regional economy. Due to constant structural shifts in the world economy, changes in demographic and migration processes, external and internal threats and the need to overcome their consequences, the regional economy needs structural modernization and identification of its essential features and forecasting of likely results, which are the key to the formation of regional policy priorities, mechanisms for its implementation, improvement of tools and methods for implementing modernization measures. The main problems and factors of its implementation, including global ones, are identified. The existing methodological approaches to its understanding and implementation are summarized: system,

territorial, process, and innovative. It is proved that they separately reflect certain aspects of structural modernization, so their integrated application will be most effective. The results of the research show that the available four methodological approaches to understanding the structural modernization of the regional economy have their advantages, are suitable, but do not provide a complete understanding of it. Therefore, it is advisable to use them comprehensively, or separately for the development of certain sources and implementation of certain aspects of modernization. It is also indicated that the modernization should concern the entire structural subsystems or links of the socio-economic system of the region. The management of structural modernization should take into account the interests of public groups and use certain implementation principles. It is proved that the modern trends in the development of theoretical and methodological foundations of structural modernization of the regional economy are laid in the basis of the dominants on which the process of structural modernization of the economy is based. Scientific research contributed to the understanding of the definition under study, where the concept of "structural modernization of the regional economy" is understood as the process of formation, transition to new forms of regional development or movement to modern types of regional structure. This is a reflection of the system of interaction between regions and Central state bodies and is accompanied by qualitative and quantitative transformational changes in the regional socio-economic system and its subsystems – natural resources, production and economic, settlement, socio-cultural, organizational and managerial.

Ключові слова: регіональна економіка, структурна модернізація, методологічні засади, управління, організація, підходи, інновації.

Key words: regional economy, structural modernization, methodological foundations, management, organization, approaches, innovations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Структурні перетворення регіональної економіки, що взаємопов'язані з адміністративно-територіальною реформою, виступають першочерговою необхідністю та рушійною силою трансформації економіки країни загалом. У зв'язку із постійними структурними зрушеннями у світовій економіці, змінами демографічних і міграційних процесів, зовнішніми й внутрішніми загрозами та необхідністю подолання їх наслідків, регіональна економіка потребує структурної модернізації та визначення її сутніх ознак й прогнозування імовірних результатів, що виступають запорукою формування пріоритетів регіональної політики, механізмів її реалізації, удосконалення інструментів та методів здійснення модернізаційних заходів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У сукупності результатів досліджень сучасної проблематики структурної модернізації регіональної економіки варто відзначити наукові надбання теоретичного і методологічного характеру І. Дунаєва, Ю. Карпенко, Г. Коротєєва, К. Лисунець, М. Михальченко, М. Пашкевича, С. Штефан та ін. Водночас, незважаючи на значний інтерес як вітчизняних, так і зарубіжних науковців та фахівців регіонального управління до вирішення проблем структурної модернізації регіональної економіки, вона в регіональній площині не окреслена повною мірою та потребує подальшого уточнення.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення змісту поняття структурної модернізації регіональної економіки, виявлення

основних проблем та чинників її здійснення, у т.ч. глобального характеру, узагальнення існуючих методологічних підходів щодо її розуміння та здійснення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Процеси модернізації суспільних, економічних та екологічних змін господарства; системи розселення й населення; природокористування регіонів супроводжуються розвитком якісно нових наукових теорій регіонального розвитку, їх удосконаленням та формуванням пріоритетних напрямів розвитку [1, с. 21]. Під впливом модернізації і завдяки її потребам ці наукові теорії набувають свого змісту та практичного втілення, науково-методологічного підґрунтя і сутнісних ознак, що потребує й нового наукового узагальнення. Необхідність розвитку теоретико-методологічних засад структурної модернізації також пов'язана із низкою причин, що виникли у процесі трансформації економіки як окремих регіонів, так і країн загалом.

Особливої гостроти в Україні набули такі проблеми регіонального розвитку, як нерівномірність та диспропорції економічного розвитку окремих галузей і територій, сільських і міських поселень; відсутність сучасних напрямів їх адаптації до вимог конкурентного глобального середовища; повільний перехід суб'єктів підприємництва на технологічне оновлення та інноваційні моделі діяльності; підвищення сировинної залежності виробничо-господарських утворень; неузгодженість державної та регіональної соціально-економічної політики щодо процесів трансформації, інвестування, розподілу функцій управління та пріоритетів ціноутворення, оподаткування тощо [2, с. 55]. У контексті

різних потреб та можливостей, конкурентних переваг й інвестиційної привабливості науковцями й практиками у центрі і на місцях по-різному розглядається структурна модернізація регіональної економіки.

Дефініція "структурна модернізація регіональної економіки" є достатньо багатозначним поняттям. Дуже часто в науковій літературі з позицій регіонального розвитку зустрічаються різні його визначення, а саме: "структурна модернізація регіональної економіки", "структурна модернізація регіонального розвитку", "структурна модернізація регіонального управління" тощо. Така розбіжність серед суміжних, а інколи і односторонніх за своїм змістом понять, потребує більш глибокого розуміння їх сутності та ознак, яких вони набувають у процесі модернізації. При цьому особливу складність поняттю надання його утворення із понять "структурна модернізація" та "регіональна економіка", які є дуже складними й масштабними системами, з різними площинами, законами й закономірностями прояву.

Сучасні проблеми регіональної модернізації, у т.ч. й модернізації регіональної економіки, містять не лише структурно-національний, але й глобальний інгредієнт прояву. У наукових колах сьогодні по-різному підходять до загального змісту понять "модернізація регіональної економіки" та "структурна модернізація регіональної економіки", що визначає принципи, підходи та сутнісні ознаки структурної модернізації регіональної економіки. Більшість науковців наголошують і розглядають модернізацію регіональної економіки як структурну складову територіальної модернізації країни. Як засвідчують наукові напрацювання, зазвичай основною сферою розгляду структурної модернізації регіональної економіки є регіональна економічна політика, регіональна економіка, аграрна економіка й сільські території, регіональне управління та регулювання [3, с. 18].

Сучасні напрями розвитку теоретико-методологічних засад структурної модернізації регіональної економіки закладено в основу домінантів, на яких ґрунтується процес структурної модернізації економіки. У межах сучасних наукових підходів як на макро-, так і на мезорівні поняття "структурна модернізація" розглядається як впровадження в суспільне життя регіону ознак сучасності, яке базується, як зазначає О. Кавтиш, на "комплексі заходів, спрямованих на усунення виявлених диспропорцій у галузевій структурі економіки і подолання існуючого відставання з подальшим виходом на траєкторію стабільного, стійкого, незалежного функціонування національної економіки, що не буде можливим без активної державної політики" [4].

Щодо методології та практики здійснення структурної модернізації, то найбільш поширеним у вітчизняних наукових колах є системний підхід. Точніше, його правомірно можна назвати системно-структурним підходом. Адже він розглядає структурну модернізацію регіональної економіки як підсистему соціально-економічної модернізації країни. Разом із "інституційними та технологічними змінами, спрямованими на підвищення конкурентоспроможності та стійкості до зовнішніх впливів, він задає вектор сталого розвитку територій, поліпшує умови суспільного життя та забезпечення їх якості у майбутньому" [5, с. 104].

Значна частина науковців розглядають структурну модернізацію економіки регіону у територіальному вимірі через систему ефективного управління розвитком регіонального простору. Серед них варто відзначити наукові напрацювання Дунаєва І.В. [3], Штефан С.І. та Коротєєвої Г.С. [6] та ін. авторів. Зазначені прихильники просторового підходу не вживають поняття "структурна модернізація регіональної економіки" як таке, однак у їх концепціях прослідковується структуризація модернізації регіону за такими напрямками, як модернізація регіональної економічної політики, що "передбачає досягнення скоріше соціальних і політичних цілей, котрі мають надалі стимулювати появу вже економічних ефектів" [6, с. 225]. На переконання авторів, розвиток регіонів наразі частіше акцентується на пошуку і мобілізації внутрішнього невикористаного потенціалу території, що спирається на стратегічне управління у досягненні довгострокових цілей та на зростанні сполучної якості міждержавного, державного і регіонального управління [6].

Доповнює просторову концепцію М. Шашина, яка стверджує, що "за характером структурна модернізація повинна бути органічною, а її основний зміст буде проходити по її регіональних компонентах, на рівні яких створюються основні мережеві і регіональні структури інноваційної економіки, насамперед, в особі малого підприємництва, та які мають можливість отримувати ефективну підтримку від інститутів управління, що дозволяє їм використовувати міжбюджетні трансфери, регіональні фонди компенсації і окремі повноваження органів державної влади регіонів. Це сприятиме формуванню регіонального простору нових багаторівневих економічних відносин" [7, с. 62].

Відаючи належне позиції зазначених вище прихильників просторового підходу, все ж таки варто наголосити, що досягнення соціального та культурного, екологічного розвитку неможливе без економічного піднесення, а раціональність стратегічного управління варто розглядати не як базу модернізації регіональної економіки, а як один із механізмів її реалізації. Серед науковців достатньо поширеним є розгляд структурної модернізації регіональної економіки у контексті регіональної економічної політики [8].

Отже, регіональну політику структурної модернізації економіки слід визначати як складову державної структурної та державної регіональної політики України, що є засобом впливу на здійснення структурних змін в економіці регіонів, а також сукупність цілей, завдань, напрямів і механізмів діяльності органів державної та регіональної влади щодо формування оптимальної структури економіки регіонів для раціонального використання потенціалу та конкурентних переваг територій". Модернізація регіональної політики виступає як складова структурної модернізації регіональної економіки, а її заходи виконують роль спеціальних інструментів досягнення поставлених цілей та завдань перед структурною модернізацією регіональної економіки.

Останніми роками щораз більшої популярності набуває інноваційний підхід до визначення особливостей структурної модернізації регіональної економіки через перехід регіонів на інноваційну модель розвитку. На

переконання Ю. Карпенко, одним із напрямів підвищення конкурентоспроможності економіки регіонів, її інноваційного розвитку та модернізації виступають інноваційні структури, зокрема підприємницькі кластери, які сприяли розвитку економіки країн Європи та інших розвинених країн світу [2, с. 56].

Підприємницькі кластери "володіють потужним потенціалом для зростання технологічного рівня виробництва, створюють сприятливі умови для активного впровадження інновацій; в їх рамках поєднуються інтереси регіональних господарських систем, реалізується людський потенціал і науково-освітні доміанти, суттєво прискорюються процеси формування секторальних сегментів інноваційної моделі економіки". Така позиція заслуговує уваги, адже інновації і суб'єкти, які їх реалізують, здатні в достатньо короткі періоди часу реформувати та модернізувати економіку як країни, так і регіону.

Однак обґрунтовувати зміст сутнісних ознак структурної модернізації лише розвитком інноваційних структур є не завжди правильно, адже це обмежує широкий зміст та призначення досліджуваної категорії. Доцільно в межах інноваційної складової структурної модернізації регіональної економіки запровадити: регіональну підтримку науки, розробку та впровадження сучасних технологій, створення сприятливих умов для технологічного відтворення виробничої бази суб'єктів підприємництва, що є ключовими галузями регіональної економіки, та посилення їхньої активної інноваційної діяльності.

Наукове дослідження засвідчило, що у науці сформувався декілька напрямів розвитку теорії структурної модернізації регіональної економіки. Серед вітчизняних науковців переважна більшість розглядає структурну модернізацію регіональної економіки як складову загальнодержавної модернізації через призму регіональної економічної політики, сфери державного управління, інноваційного розвитку регіонів, ототожнює досліджуване поняття із економічним розвитком регіону чи трансформаційними змінами територій. Кожна із зазначених теорій має власне просторове та структурне відображення у базових домінантах формування структурної модернізації регіональної економіки, яка загалом спрямована на запровадження нових чи удосконалених компетенцій, навиків у суспільно-економічному перетворенні регіонів. Шляхом ґрунтовного зіставлення існуючих підходів до розуміння дефініції "структурна модернізація регіональної економіки" виявлено, що дефініція має, окрім базисних ознак структурної модернізації, надбудовні складові регіональної економіки, зокрема й регіональної економічної політики та регіонального управління [9, с. 52].

Враховуючи той факт, що регіональна економіка має структурний характер економічної системи, притаманними для неї є системні ознаки, котрі визначаються процесами реалізації реформ у структурі національної та регіональної економіки, а саме [10, с. 174]: пов'язана зі змінами різних сфер життєдіяльності регіону і держави загалом (політична, економічна, соціальна та культурна); визначається чинниками регіональних змін, що мають синергетичний характер

відносно перебудови інших складових регіональної економіки: регіональної економічної політики, системи регіонального управління тощо; виступає спонукальною основою модернізації регіональної економіки, що проявляється через наявні ресурси та цінності жителів регіону; має еволюційний характер і набутки, де регіональна система економіки намагається віднайти таку їх комбінацію чи раціональні можливості оновлення економіки регіону; цілеспрямований та безперервний характер переходу на сучасні форми економічного розвитку; орієнтується на довгострокову перспективу і поступальний розвиток регіону через реалізацію стратегій, програм регіонального розвитку, спеціальних механізмів та інструментів реалізації цілей; властивий динамічний характер, який об'єктивно виступає рушійною силою усіх соціально-економічних систем, що розвиваються; характерні складні внутрішні взаємозв'язки, що проявляється через різноманіття їх видів (комерційні, партнерські, приватні тощо); виступає складовою загальнодержавної модернізації економіки та враховує інтереси, потреби та можливості і держави, і її регіонів.

Визначальні ознаки, що характеризують специфіку постійної та безперервної модернізації окремих складових регіональної економіки властиві для: системи економічних взаємовідносин між суб'єктами господарювання та іншими суб'єктами як усередині економічної системи регіону, так і поза її межами; структури галузевої регіональної економіки, регіональне співвідношення між видами галузей економічної діяльності; визначення базових галузей та їх об'єднань, що здатні ефективно розвиватися в економічній системі регіону; регіональних ринків і їх взаємозв'язків із міжрегіональними, загальнодержавними та глобальними ринками; диверсифікації регіонального господарства; соціально-економічної інфраструктури та розвитку; перспективи технологічного розвитку та переходу на інноваційну модель розвитку; структури управління економікою регіону загалом та відносинами власності зокрема; механізмів розподілу ресурсів, їх мобілізації в межах регіону та залучення ззовні тощо [11, с. 108].

Визначальними й такими, що забезпечують просторовий розвиток регіонів та їх структурної модернізації, є принципи [12]: формування сприятливого регіонального середовища; вибору пріоритетних векторів розвитку з багатьох наявних; прийняття неминучості циклічності й економічних рецесій у регіональній економіці; наявності конкуренції та необхідності багатополарності у дотриманні інтересів регіональної спільноти; інформаційної унікальності та діджиталізації регіональної економіки; суб'єктної відносності; гармонії й оптимальної відповідності.

ВИСНОВКИ

Отримані результати наукового дослідження засвідчують, що наявні чотири методологічні підходи до розуміння структурної модернізації регіональної економіки: системний, просторовий (територіальний), процесний та інноваційний мають свої переваги, є слушними, але не забезпечують її цілісного розуміння. Тому їх доцільно використовувати комплексно, або ж окремо —

для розробок тих або інших джерел й здійснення окремих аспектів модернізації.

Наукові пошуки сприяли розумінню досліджуваної дефініції, де під поняттям "структурна модернізація регіональної економіки" розуміємо процес становлення, переходу до нових форм регіонального розвитку або руху до модерних типів регіонального устрою. Це полягає у відображенні системи взаємодії між регіонами та державними центральними органами і супроводжується якісними та кількісними трансформаційними змінами регіональної суспільно-економічної системи та її підсистем — природно-ресурсної, виробничо-господарської, поселенської, соціокультурної, організаційно-управлінської.

Література:

1. Михальченко М. Політична реальність в Україні: трансформація, модернізація, революція? Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. Київ, 2005. Вип. 7. С. 18—27.
2. Карпенко Ю.В. Парадигма модернізації економіки: становлення та розвиток. Вісник економічної науки України. 2017. № 1. С. 54—57.
3. Дунаєв І.В. Модернізація регіональної економічної політики: ідентифікація і семантичний аналіз понятійного апарату. Актуальні проблеми державного управління. Одеса: Вид-во ОРІ НАДУ, 2015. № 4 (64). С. 16—20.
4. Кавтиш О.П. Модернізація економіки України: теорія і практика здійснення реформ. Ефективна економіка. 2013. №1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_10_7 (дата звернення: 15.08.2020)
5. Науменко І.В., Науменко А.О. Складові механізми забезпечення економічного зростання сільського господарства. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. 2016. Вип. 177. С. 99—109.
6. Штефан С.І., Коротєєва Г.С. Фінансові інститути і інструменти модернізації економіки регіонів України. Комунальне господарство міст. 2014. № 113. С. 223—228.
7. Шашина М.В. Сутнісні ознаки структурної модернізації регіональної економіки. Економічний аналіз. Тернопіль, 2018. Том 28. № 4. С. 59—66.
8. Мармуль Л.О., Коваленко І.В. Державне регулювання інвестиційної діяльності переробних підприємств агропромислового комплексу. Економіка АПК. 2008. № 12. С. 62—69.
9. Sievidova I. et al. Optimizing the strategy of activities using numerical methods for determining equilibrium. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, no. 6 (4 (102)), 2019. pp. 47—56.
10. Ігнатенко М.М. Соціально-економічний розвиток сільських територій: монографія. Херсон: Айлант, 2010. 238 с.
11. Романюк І.А. Державна соціальна політика в забезпеченні продуктивної зайнятості сільського населення. Економіка АПК. 2014. № 10. С. 105—109.
12. Пашкевич М.С., Лисунець К.П. Принципи модернізації економіки регіонів України в аспекті сучасної регіональної політики. Ефективна економіка. 2014. № 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_10_7 (дата звернення: 15.08.2020).
13. Marmul L.O., Ignatenko M.M., Ushakov D.S., Kuchyn S.P. Transformation of approaches to determine influence factors in the economic development models. International Journal of Economics & Business Administration, vol. VII, iss. 2. 2019. pp. 290—301.

References:

1. Mykhal'chenko, M. (2005), "Political reality in Ukraine: transformation, modernization, revolution?", *Suchasna ukrayins'ka polityka. Polityky i politolohy pro neyi*, vol. 7, pp. 18—27.
2. Karpenko, Yu.V. (2017), "The paradigm of economic modernization: formation and development", *Visnyk ekonomichnoyi nauky Ukrainy*, vol. 1, pp. 54—57.
3. Dunayev, I.V. (2015), "Modernization of regional economic policy: identification and semantic analysis of the conceptual apparatus", *Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnya*, vol. 4 (64), pp. 16—20.
4. Kavtysh, O.P. (2013), "Modernization of Ukraine's economy: theory and practice of reforms", *Efektivna ekonomika*. vol. 1, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_10_7 (Accessed 15 August 2020).
5. Naumenko, I.V. and Naumenko, A.O. (2016), "Components of the mechanism for ensuring economic growth of agriculture", *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka*, vol. 177, pp. 99—109.
6. Shtefan, S.I. and Korotyeyeva, H.S. (2014), "Financial institutions and tools for modernization of the economy of the regions of Ukraine", *Komunal'ne hospodarstvo mist*, vol. 113, pp. 223—228.
7. Shashyna, M.V. (2018), "Essential features of structural modernization of the regional economy", *Ekonomichnyy analiz*, vol. 28, no. 4, pp. 59—66.
8. Marmul', L.O. and Kovalenko, I.V. (2008), "State regulation of investment activity of processing enterprises of agro-industrial complex", *Ekonomika APK*, vol. 12, pp. 62—69.
9. Sievidova, I. (2019), "Optimizing the strategy of activities using numerical methods for determining equilibrium", *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, vol. 6 (4 (102)), pp. 47—56.
10. Ihnatenko, M.M. (2010), *Sotsial'no-ekonomichnyy rozvytok sil's'kykh terytoriy [Socio-economic development of rural areas]*, Aylant, Kherson, Ukraine.
11. Romaniuk, I.A. (2014), "State social policy in ensuring productive employment of the rural population", *Ekonomika APK*, vol. 10, pp. 105—109.
12. Pashkevych, M.S. and Lysunets', K.P. (2014), "Principles of modernization of the economy of the regions of Ukraine in the aspect of modern regional policy", *Efektivna ekonomika*, vol. 10, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_10_7 (Accessed 15 August 2020).
13. Marmul, L.O. Ignatenko, M.M. Ushakov, D.S. and Kuchyn, S.P. (2019), "Transformation of approaches to determine influence factors in the economic development models", *International Journal of Economics & Business Administration*, vol. VII, no. 2, pp. 290—301.

Стаття надійшла до редакції 03.09.2020 р.